Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: http://dergipark.gov.tr/anemon

Araştırma Makalesi ● Research Article

"Hâkimiyet-i Milliye"yi Düstur Edinen Bir Politikacı: Hüseyin Avni Ulaş

A Politician Who Adopts The "National Sovereignty" As A Principle: Hüseyin Avni Ulaş

Yunus Koç [a,*]

[a] Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9453-2910

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Başvuru tarihi: 31 Mayıs 2020
Düzeltme tarihi: 03 Temmuz 2020
Kabul tarihi: 10 Temmuz 2020

Anahtar Kelimeler:
Hüseyin Avni Ulaş
Hâkimiyet-i Milliye
Birinci Meclis
İkinci Meclis

ÖZ

Osmanlı Meclis-i Mebûsan ve Birinci Meclis'te milletvekilliği yapmış olan Hüseyin Avni Ulaş, yakın dönem Türk siyasal yaşamına kayda değer bir iz bıraktığı söylenebilir. Keza Ulaş'ın, kendisini halkın üzerinde gören ya da halkı ve temsilcilerini hürriyetinden edeceğine kanii olduğu her türlü güce karşı Birinci ve İkinci Meclis'te mukavemet gösterdiği tarihi kayıtlarda görülebilir. Bundan dolayı, kimisi tarafından övülen kimisince de yerilen bir politikacı olmuştur. İşte bu çalışmanın amacı, tarihsel sosyoloji ve betimleyici yönteme uygun olarak Hüseyin Avni Ulaş'ın mukavemet gösterdiği konuları belirleyip, nasıl değerlendirdiğini ve ilke edindiği "hâkimiyet-i milliye"yi nasıl ele aldığını incelemektir.

ARTICLE INFO

Article history:
Received 31 May 2020
Received in revised form 03 July 2020
Accepted 10 July 2020

Keywords:
Hüseyin Avni Ulaş
National Sovereignty
First Assembly
Second Assembly

ABSTRACT

It can be said that Hüseyin Avni Ulaş who took part as a deputy at the Ottoman Parliament and the First Assembly, left a remarkable trail at the Turkish political life. Likewise in the First and Second Parliament, Ulaş's resistance against any kind of power he believes will deprive the public's power and it's representatives, can be seen in historical records. For this reason, he became a politician, who was praised by some and also criticized by some. This study aims to examine how Hüseyin Avni Ulaş has determined and evaluated the issues he shows resistance and how he handles the "national sovereignty", in accordance with historical sociology and descriptive method.

1. Giriş

Türk siyasal hayatında Birinci Meclis ve İkinci Meclis dönemi milli iradenin egemenliği açısından oldukça tartışmalıdır. Nitekim Birinci Meclis'te Birinci Grup ile Mustafa Kemal liderliğindeki İkinci Grup arasındaki anlaşmazlıklar bu hususta dikkat çekicidir. Bilhassa İkinci Grup'un tek kişinin iradesini güçlendiren Başkumandanlık Kanunu ve İstiklal Mahkemesi, basın hürriyetinin, temel hak ve hürriyetlerin ihlalleri İkinci Grup'un her daim eleştirilerine konu olmuştur. İkinci Meclis ile birlikte ise bu kez yirmi üç yıl süren tek parti idaresi ve şahsi iradenin hâkimiyeti muhalefet konusu olmuştur. Görüldüğü üzere çok partili yaşama geçiş tecrübesinin yaşandığı 1946 yılına kadar en önemli husus hâkimiyet-i milliyenin sağlanması mücadelesidir. Ancak bunun için mücadele edenler bir kesimin desteğini alırken diğerlerinin eleştirilerine maruz kalmıştır. İşte yakın dönem Türk siyasal hayatında bir politikacı olarak Hüseyin Avni Ulaş, muhalif duruşu nedeniyle bir kesim tarafından methedilirken, diğerleri tarafından yerilmiştir. Yapılan değerlendirmeler, sahip olunan farklı dünya görüşlerinin ve inanılan paradigmaların bir neticesi olduğu söylenebilir. Keza Ulaş, gerek Birinci Meclis gerek ise İkinci Meclis döneminde "hâkimiyet-i milliye" ilkesi çerçevesinde Mustafa Kemal'in, İnönü'nün şahsi irade hâkimiyetine, tek parti egemenliğine ve Kemalist modernleşme sürecine getirdiği eleştiri, muhalifliği ve duruşu sebebiyle muhafazakâr

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*
e-posta: y.koc@alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2020 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.
http://dx.doi.org/10.18506/anemon.746150

muharrirlerin övgüsüne mazhar olmuştur. Lütfi Bornovalı'nın *"ahlak ve samimiyeti siyasetten ayırmamış, riyakâr ve ahlak kayıtlarını hiçe sayan zihniyetle mücadele etmiş kahraman ruhlu bir adamdı"* sözleriyle Ulaş'ı tanımlaması bu konuda önem arz eder. Benzer şekilde Ulaş'a *"olanca varlığını millete, vatana sebil eden ve bu sebili en basit bir insanlık borcu bilen semuh, civanmert bir adamdı"* diyen Muammer Asaf, (akt. Çelik, 2015: 47-48), *"ihtiyarlamaz bir şahsiyet, pürneşve bir âlem, mukaddes bir dava adamı"* diyen Nurettin Topçu (2015: 16) da bu bağlamda ele alınabilir. Lakin muhafazakârların övgü gerekçesi tam aksine bu kez Kemalistlerin sert eleştirilerinin sebebi olmuştur (Demirel, 2013: 150-151). Bu hususta Ulaş'a *"ilk mecliste, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının karşıtı olan bir mebûs vardı. Hüseyin Avni Ulaş isimli bu mebûs, paşa ve arkadaşlarının kutsal yoluna taş koymaya ve hatta Erzurum ve yöresine adeta bağımsızlık etmeye kalkışırdı. Kahramanlar vatan kurtarmakla uğraşırken o bir baş ağrısıydı*" diyen Emin Çölaşan (akt. Demirel, 2013: 173) bunlardan biriydi. Benzer şekilde Ulaş'a *"çağdaşlaşma atılımlarına karşı çıkmıştır"* diyen Oktay Akbal, *"bir özgürlük savaşçısı değil gerici ve ırkçı"* diyen Hikmet Çetinkaya (akt. Demirel, 2005: 170), *"saltanatı kaldırdıktan*[1] *sonra, halifeye yeniden siyasi güç verilmesini isteyen siyasi sicili ağır lekeli bir adam"* diyen Ahmet Kuyaş (akt. Demirel, 2005: 170) da aynı paradigma içerisinden konuşanlardandı.

Haliyle bu derece mevzubahis edilmiş bir siyasetçinin incelenmesi önem arz eder. İşte bu çalışmanın amacı, tarihsel sosyoloji ve betimleyici yönteme uygun olarak Hüseyin Avni Ulaş'ın mukavemet gösterdiği konuları belirleyip, nasıl değerlendirdiğini ve ilke edindiği "hâkimiyet-i milliye"yi nasıl ele aldığını incelemektir.

2. Hüseyin Avni Ulaş'ın Sosyal ve Politik Yaşamı

Hüseyin Avni Ulaş'ın 1887'de Erzurum'un Kığı ilçesine bağlı Kümbet köyünde dünyaya gelmiş olduğu üzerine yaygın olan görüşün (Çolak, 1997: 95; Çelik 2015: 7) aksine M. Sadık Yiğitbaş (akt. Çağlayan, 2015: 11; Afşar, 2013; 3), Ulaş'ın hayatı ile alakalı literatürdeki mevcut bilgiden farklı bir görüş beyan eder. Ona göre Ulaş, aslen Tunceli'ye bağlı olan Dersim kazasındandır. Şadiyan aşiretinden Ulaşoğulları, Dersim'deki diğer ailelerle yaşamış olduğu hasımlık nedeniyle ilk etapta Kığı'ya bağlı Karsini, akabinde Keklik, son olarak Kümbet köyüne göç etmiştir. Önemli bir aileden olan Ulaş'ın babası, Gençağazade Musa Efendi, annesi ise Münire hanımdır. 12 yaşına kadar köyden ayrılmayan Ulaş, burada Halil Efendi'den ilk tedrisatı almıştır.

Bundan sonraki yıllarda Hüseyin Avni Ulaş'ın yoğun bir eğitim süreci başlamıştır. Nitekim Ulaş, ilköğrenimini 1898-1903 yıllarında, Mekteb-i Rüşdiye'yi (ortaokul) 1903-1906 yıllarında, Vefa İdadisi (lise) tedrisatını 1906'da, Ticaret Mekteb-i Âlisi'ni 1906-1908 yıllarında, Mekteb-i Hukuk tedrisatını ise 1908-1912 yılları arasında tamamlamıştır (Demirel, 2013: 68; Çağlayan, 2015: 11).

1913yılına gelindiğinde Hüseyin Avni Ulaş, İstanbul barosuna kaydolarak avukatlık yapmaya başlamıştır (Topçu, 2015: 12). Fakat bir yıl sonra yani 1914'te genel seferberlik ilan edilince İhtiyat Zabit (Yedek Subay) Alayına kayıt olmuştur. Akabinde 3. tabur 2. bölük takım zabitliğine tayin edilmiştir (Demirel, 2013: 68; Çil, 2003: 39). Milli mücadele ile birlikte 1918 yılına kadar Kafkas cephesinde, Erzurum ve Sivas kongrelerinde bulunarak Anadolu hareketine katılmıştır (Çolak, 1997: 95; Topçu, 2015: 12). Daha sonra 10 Mart 1919 yılında Erzurum'da "Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" şubesini kurmuştur. Bu cemiyetle ile Hüseyin Avni, artık siyaset sahnesinde daha sık görünmeye başlamıştır. Öyle ki 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açılan son Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ına Erzurum mebûsu olarak katılmıştır. Fakat İstanbul işgal edilince 23 Nisan 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilerle açılan Birinci Meclis'te Erzurum mebûsu olarak görevine devam etmiştir (Demirel, 2013: 68-69; Çolak, 1997: 95). Birinci Meclis'te Birinci Grup'a (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'na) karşı İkinci Grup'un kurulmasında etkili yedi kişiden biri olmuştur (Köseoğlu, 1946: 12; Demirel, 2013: 69-70). Aynı zamanda İkinci Grup'un sözcülüğünü yapmıştır (HAUBN, 1946: 1). Mecliste; iktisadi, mali, hukuki ve milli savunma gibi pek çok üyelik ile görev almış olan Ulaş, Birinci Meclis dönemi süresince yani 1923'e kadar iki kez Birinci Reis Vekili olarak görev yapmıştır (Afşar, 2013: 5; Çil, 2003: 40). Reis vekili görevini sürdürürken tarafsızlık ilkesi gereği İkinci Grup'tan istifa etmiştir (Demirel, 2013: 70).

16 Nisan 1923'te son toplantısını yapan Birinci Meclis dağıldıktan sonra, İkinci Meclis için seçim komitesi oluşturulmuştur. Bu komite seçilecek milletvekillerini belirleme yetkisi taşımıştır. Kazım Karabekir'in dediğine göre, seçim komitesi herhangi bir oylamadan ziyade bizzat Mustafa Kemal tarafından kurulmuş ve kendisini komitenin başkanı yapmıştır. Bu, Birinci Grup'un lideri olarak M. Kemal'in kendisine sadık olanların seçilmesine neden olmuştur. Haliyle İkinci Grup'tan yalnızca üç kişi meclise girebilmiştir. İşte Ulaş da İkinci Meclis'in dışında kalanlardan olmuştur (Ertunç, 2013: 45-47; Ahmad, 2014a: 66; Koçak, 1989: 88-89).Bunun üzerine Ulaş, İstanbul'da Avukatlık mesleğini icra etmeye başlamıştır. 1924'ün sonlarına gelindiğinde kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na, Birinci Meclis'teki İkinci Grup'un bir kısım üyeleri ile birlikte girmiştir. Fırkanın İstanbul teşkilatını kurmuştur (Demirel, 2013: 78; Mardin, 1986: 123; Çil, 2003: 41; Afşar, 2013: 6). Ancak 5 Haziran 1925'te İstiklal Mahkemesi, Şeyh Said isyanı gerekçesiyle çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanununa dayanarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı, dinsel düşünce ve inançlara saygılı olduğu için kapatmıştır (Ahmad, 2014b: 92; Karpat, 2015: 132-134; Mardin, 2015: 178-179). Yaklaşık bir yıl sonra yani 1926'da Ulaş, İstiklal Mahkemesi tarafından İzmir Suikastı gerekçesiyle yargılanmış ve beraat etmiştir (Ertunç, 2013: 99-102; Topçu, 2015: 21).

Uzun bir süre politik yaşamdan uzak duran Hüseyin Avni, 1929'da İsmail Paşa'nın kızı Ferhunde Hanım ile evlenmiştir (Demirel, 2013: 79). 1934'te soyadı kanunu gereği "Ulaş" soyadını almıştır (Çağlayan, 2015: 13). Tek parti yönetiminin hâkimiyetini hissettirdiği 1935'te yapılan seçimlerde Erzurum'dan bağımsız olarak adaylığını

[1]Bu hususta Hüseyin Avni Ulaş, meclise hitap ederken saltanatın kaldırılması teklifini veren ilk kişi olduğunu belirtmiş olması (HAUBN, 1946: 6) kedisinin saltanat taraftarı olarak tanımlanmasının çokta gerçekçi olmadığını gösterir.

koymuştur. Fakat bu girişimi, dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) engeline takılmıştır. Siyasi hayata tekrar dönmek için sürekli olanakları zorlayan Ulaş, 1945'te çok partili yaşama geçilirken ilk parti olarak bilinen Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Ancak kısa bir süre sonra partinin diğer kurucu üyeleriyle yaşadığı anlaşmazlıklar gereği partiden istifa etmiştir (Çelik, 2015: 10; Özacun, 2013: 210; Zürcher, 2015: 310). 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'ye (DP) (İncioğlu, 2007: 260; Onur, 2004: 137), parti kurucularının tek parti ekolünden geldikleri için mesafeli olmuştur. Fakat buna rağmen Ulaş, 1946 seçimlerinde müstakil olarak DP'den adaylığını koymuş, bir hayli oy almasına karşın meclise girmesine yeterli olmamıştır (Demirel, 2013: 79).

Sonrasında Ulaş, CHP ile herhangi bir bağlantısı olmayan üyelerden teşkil edilecek yeni bir parti kurmak, yeni kurucu meclis, yeni anayasa ve yeni siyasal kültür için mücadele etmiştir (Afşar, 2013: 53). Ayrıca çok partili yaşama geçiş sürecinde, çeşitli ceride ve mecmualarda tek parti idaresini tenkit eden yazılar yazmıştır. Aynı yıllarda "Mesuliyet" adı ile iki sayıdan ibaret olan bir mecmua çıkarmıştır. Tüm bu çalışmalarının yoğunlaştığı sırada 22 Şubat 1948'de hayata gözlerini yummuştur (Demirel, 2013: 80; Çil, 2003: 41).

3. Tarihsel Kodlarla Egemenlik: Hâkimiyet-i Milliyenin Tevarüsü

Tarih boyunca rejimi ne olursa olsun istibdada başvuranların her daim bulunduğuna değinen Ulaş (2015a: 32), böylesi toplumlarda halk ile iktidar arasındaki ilişkiyi tahlil ederek halkın nasıl bir vazife içerisinde olması gerektiğini salık vermiştir. Ona göre, halk istibdat idaresine acziyetini ve öfkesini gösterdiği takdirde, kitle kendi mevcudiyetinin dışında keyfi idarelere gücünü belirtmiş ve milli iradenin hâkimiyetini ortaya koymuş olur.

Osmanlı idaresinde, halkın iradesinin tecelli ettiğini söylemenin mümkün olduğunu vurgulayan Ulaş göre (2015a: 33), Osmanlı tarihine bakıldığında devlet idaresinde hükümdarlar İslâm'ın umdelerine bağlılığı vazife bilmiş ve buna bağlı kalmışlardır. İşte tamda bundan dolayı hükümdarlar, haklın kontrolü dışında bir anlayış içerisinde olmamış ve milletin karşısında kendilerini yalnızca görevli bir memur gibi addetmişlerdir.

Ulaş'ın hâkimiyet-i milliye düsturunu Osmanlı devleti üzeriden izahı Türk devlet geleneğinin bir neticesi olarak yorumlamak mümkündür. Keza eski Türk devletlerinde Kut geleneğine göre, Tanrı'nın inayeti ile Kağan iktidar olur (İnalcık, 1959: 73; Ögel, 2017: 34; Genç, 1981: 66) ancak iktidarının devam edebilmesi için bir takım vazifeleri yerine getirmesi gerekirdi. Aksi takdirde kendisine verilen kut yine kendisinden geri alınabilirdi. Konumuzla ilgili olan bu görevlerden biri, halkına adalet ile hükmetmek ve halkın taleplerini gidermektir (Koca, 2002: 318-324; Bayındır, 2017: 28; Kafesoğlu, 1998: 256). Yani bu ilahi devlet geleneği, halkın iradesi ile iç içe geçmiştir. Tam da bu noktada denilebilir ki; bu ilahi gelenek, Osmanlı devletine öz olarak miras kalmıştır. Ancak bir farkla, o da Kut'un yerini İslâm almıştır.

Bundan dolayıdır ki, Ulaş, (2015a: 33) *"Türk halkı her zaman iradesini muhafaza etmiş ve hükümdarları yönetmiştir"* diyerek hâkimiyet-i milliyeyi kadim bir geçmişe dayandırmıştır. Yani Ulaş (2015a: 35), *"Osmanlı'nın dünya hâkimiyetini sürdürdüğü dönemde gücü ve şanı ile gıpta edilen bir imparatorluktu. Bunu sağlayan hükümdarları yönlendiren Türk milletiydi.*" diyerek milli iradenin kudreti hususunda tarihe not düşmüştür. Böylesi bir ruhun evvelden beri olduğunun en önemli kanıtının da Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Keza ona göre, vatansever meşrutiyet taraftarları eskiye nazaran halk egemenliğinin zayıfladığını görüşünce bunu zaruri bir durum olarak telakki etmişlerdir (Ulaş, 2015a: 34-36).

Benzer şekilde Sultan Abdülhamid'in iktidarının meşrutiyetle son bulmasından sonra milli iradenin tahakkuk ettiğini belirten Ulaş (2015a: 37-38; 2015b: 39-40), akabinde iktidara gelen İttihat ve Terakki idaresinin ferdi egemenliği, hürriyeti kısıtlanması ve adalet dairesi dışına çıkmasıyla yeni bir istibdat dönemini başlattığını vurgulamıştır. Fakat ona göre, ezelden beri tevarüs eden devlet geleneğini ruhunda taşıyan halk, bu yönetime karşı bir kez daha milli egemenliğin yeniden tesisini sağalarak hâkimiyet-i milliye umdesinin kudretini cihana göstermiştir. Bundan ötürüdür ki, Ulaş, meclise *"inkâr edemem, siz altı yüz senelik bir tahtın etrafındaki efsanevi ve hatta kendilerini ilahi tasavvur eden insanların zulmüne, gadrine boyun eğmediniz. Bundan eminim efendiler "sizi burada ceme teşvik eden muhterem ve mukaddes köylünüzden başka bir şey değildi efendiler. Bu imanı analarınızdan, bu imanı köylünüzden almıştınız, bizi uyandıran nuru irfan oradan gelmişti."* (HAUBN, 1946: 8) diye seslenerek milletin tarihi kodlarını teşkil eden, gelenek ve göreneklerde mevcut olan irade-i milliyenin kendilerini bir araya getiren temel memba olduğunu telakki etmiştir.

Topçu'nun (2015: 68) da dediği gibi *"hâkimiyet-i milliye davası Hüseyin Avni için maziyi istikbale doğru aksettirişle ve böyle bir istikbale doğru yapılacak harikulade bir hamle ile Alparslanlarla Yavuzlara ulaşma davası idi. Abdülhamit devrinin karaktersizliğinden iğrenmiş, İttihat ve Terakki çetesinin vicdansızlığından nefretle ürpermişti. Bu fazilet mücadelesinin şahane mektebi olan Büyük Millet Meclisi insan hakkının, hürriyetin ve bu değerleri kucaklayan hâkimiyet-i milliyenin aşkını yaşattı."*

Haliyle Ulaş, her ne kadar Fransız devriminin "Danton'una", "Mirabeau'na" (Çolak, 1997: 92; Topçu, 2015: 16) Hindistan'ın sivil itaatsiz ve pasif direnişçi ruhani lideri Gandhi'ye benzetilse de (Topçu, 2015: 11; Çağlayan, 2015: 17) ya da bizatihi kendisi "genel irade" düşüncesiyle Rousseau'dan etkilenmiş olsa da batıya dönük bu yüzünün yanı sıra esin kaynağının menşei yaşadığı topraklar olduğu söylenebilir. Nasıl ki Dostoyevski, Rus köylüsünü Sibirya zindanlarında öğrenmişti. Aynı şekilde Hüseyin Avni de "Kâbe-i Millet" olarak tanımladığı hâkimiyet-i milleye davasını Anadolu köylüsünden, mazisinden öğrenmiştir (Topçu, 2015: 66). Keza Topçu'nun (2015: 17-20), Ulaş için *"Vecdi galeyanı içinde yanan bu hürriyet ve millet mistiği, imanının kaynağını Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin toprağından almıştır. Sonra Yıldırım'ın (Bayezid) ve*

Ankara'da Hacı Bayram Veli'nin ruhaniyetine sığınmıştır" demesi kendi müstakil kimliğine dayanan bir hürriyet ve milli irade düşüncesinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu meclis, Topçu'nun (2015: 29-40) dediği üzere; batı parlamentolarındaki gibi kalplerinin zaafını salt kafaları ile tedaviye çalışmıyordu. Ya da onlar gibi samimiyeti az çok yaralanmış fikirlerini; sistemler, doktrinler ve siyasi fikirlerle süsleyerek değerlendirmiyordu. Bunlar, ekseriya zekâ ve dirayet üzerine inşa olurken, Ulaş'ın tahayyül ettiği meclis, kalp ve hamiyet üzerine bina edilmiştir. Bu meclisin Danton'una veya Mirabeau'na benzetilen Hüseyin Avni aslında onların yalnızca gür sesini, heyecanını ve halk egemenliğini alıp din, kalp ve hamiyet ile yeniden yoğurarak kendisinde toplamayı bilmiştir. Bundan dolayı Hüseyin Avni Ulaş, Danton'u değil, Hazreti Ömer'i, Namık Kemal'i andırdığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Ulaş, batıda menfaatlere bağlanan milli iradeyi, kendinde beşeriyetin selâmet müjdesi, samimi bir vicdan ideali olarak yaşattı.

Bir dönem "i'lâ-yı Kelimetullah" peşinde koşan Türk Sultanları gibi (Keklik ve Aslan, 2018: 117-126; Hoca Sadettin, 1979: 4; Güngör, 1980: 79; Avcı, 1998; Özcan, 1998) Hüseyin Avni Ulaş da, "Kâbe-i Millet" olarak vasıflandırdığı Büyük Millet Meclisi'nin artık yamalı hırkası ile adalet dağıtan Hazreti Ömer'in Allah sevgisini yirminci asırda dağıtacağı inancındaydı. Öyle ki Topçu (2015: 18-19), Ulaş'ın tahayyül ettiği meclisi betimlemesi bu noktada dikkate değerdir:

"O meclis, bu ruhu her zulme, her kahra rağmen, kendisinde yaşatanlara Hallac-ı Mansur'un Bağdat'taki kabrini düşündürüyor. Milli tarihimizi kurmuş olan Türk hükümdarı Tuğrul Bey'in ordusu Bağdat'ı alınca şehre ilk önce Vezir Nizamülmülk girecektir. Müslüman vezir, fethedilen büyük İslâm şehrine girmezden önce şehrin yakınında Dicle nehrinin sağ kıyısında bulunan şehit Halac-ı Mansur'un kabrini ziyaret etmek ister ve maiyetiyle giderek mezarın üstüne kapanır. Kapandığı toprak, kabir, vezirin gövdesini saracak kalbini çarptıracak şiddetle sarsılmaya başlar… İşte Hüseyin Avni'nin kalbinin medfun olduğu bu meclis bir gün aynı hamiyet ve heyecandan çarpan bir neslin kalbi kendi üzerine kapandığı zaman, Hallac'ın kabrinde Türk vezirini karşılayan şiddetle sarsılacaktır."

İnsana ve topluma kuvvet veren şeyin mevkilerde değil ruhta aranmasını salık veren Ulaş (akt. Topçu, 2015: 50), *"Korkum (odur) ki, milletin vicdanı, mazisi, emekleri… sömürül(sün).. Korkum (odur) ki, feragatler, fedakârlıklar, kanlar bahasına ayağa kaldırılan muhteşem mazi, ulu devlet, inkılâp adına, kendine yabancı unsurları benimseyen, tufeylî, gaddar bir zümrenin ayakları altına serilsin… Korkum (odur) ki, bir gün gelip Fatihlerin, Yavuzların yurdunda onların ruhuna taan edilmesin"* diyerek ruhu besleyen kaynağın mazide saklı olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Ulaş'ın gayesi geçmişte saklı olan bu ruhun hâkimiyet-i milliye ile millete yeniden kazandırılarak toplumun ve dinin tebcilini ve muhafazasını sağlamaktır. Keza Topçu'nun (2015: 60) da dediği gibi, Ulaş, Mehmet Akif ile beraber Anadolu birliğini, maddi cephede yapan Alparslanlar, Muratlar, Yıldırımlar, Fatihler ve Yavuzlardan sonra, araya giren talihsiz asırların arkasından bu ülkenin ruh birliğini yapmaya çalışmıştır.

Ulaş, tarihsel kodlarla hâkimiyet-i milliyenin toplumda yer edinmesi üzerine salık verdiği tasavvurlarını yaşamı boyunca devam ettirmiştir. Bu hususta Ulaş'ın, bilhassa Birinci Meclis ve tek parti döneminde mukavemet gösterdiği hususların incelenmesi dikkate değerdir. Bunları üç başlık altında toplamak mümkündür; Başkumandanlık Kanunu, İstiklal Mahkemesi, temel hak ve hürriyetler-basın hürriyeti.

3.1. Başkumandan'ın ya da Şahsi İrade'nin Değil "Kâbe-i Millet"in Üstünlüğü

Kütahya ve Eskişehir muharebesinde mağlup olan Türk ordusunun yeniden güç kazanması adına 4 Ağustos 1921 yılında Birinci Meclis'te yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal, üç aylık "Başkumandanlık Kanunu"yla, orduya dair alacağı kararların kanun hükmü olarak kabul göreceği bir üst yetkiyle, donatılmıştır (Köseoğlu, 1946: 10-11; Tunçay, 1989: 72-73). Böylece Mustafa Kemal, sahip olduğu salahiyetle meclisin yetkilerini fiilen kullanma hakkına sahip olmuştur. İşte bu durum, mecliste mukavemet mevzusu olmuştur. Keza mecliste sık sık tenkit içeren konuşmalarda bulunan Ulaş (akt. Demirel, 2005: 176; Demirel 2013: 74), yine bir hitabetinde gücün tek elde toplanmasına tepki göstermiştir. Benzer biçimde Ulaş (akt. Demirel, 2005: 177; Demirel, 2013: 74-75), milli iradenin devredilemez ve tek temsilcisinin meclis olduğunun altını çizerek eleştirisini sürdürmüştür. Bir başka konuşmasında da *"kuvvet Başkumandanlık Kanunu'nda değildir, milletin azim ve imanında, süngüsündedir"* (akt. Demirel, 2005: 177; Demirel, 2013: 75*)* diyerek aynı inancını devam ettirmiştir.

4 Ağustos 1921 yılında meclis tarafından kendisine verilen başkumandanlık yetkisini Sakarya muharebesinde başarıyla neticelendiren M. Kemal, üç aylık verilen başkumandanlığın üç ay daha uzatılması teklifinde bulunmuştur. Fakat yine mecliste söz alan Ulaş (akt. Afşar, 2013: 15-16), *"meclis M. Kemal'in arkasından sürüklen(emez) aksine paşayı bu vazifeye getiren meclistir… Ülke (artık) Kütahya ve Eskişehir muharebesindeki durumda değil Meclis milletten alacağı destekle bu mücadeleyi kendisi verebilir"* diyerek Mustafa Kemal'in meclisi takip ederek hâkimiyet-i milliye esasına uygun hareket etmesi gerektiğini izhar etmiştir. Yapılan muhalefete karşın Şubat 1922'de ikinci kez yetkisi uzatılmıştır. Akabinde ikinci defa başkumandanlık yetki süresinin dolmasıyla Mayıs 1922'de yeniden bu yekinin meclisin gizli oturumu ile uzatması teklif edilmiştir (Köseoğlu, 1946: 11-12; Demirel, 2005: 180). Ancak bu kez Ulaş'ın, tepkisi daha sert olmuştur. Keza Ulaş (akt. Afşar, 2013: 16), *"konuşabilmek milli hâkimiyetin en açık göstergesidir. Bundan böyle gizli oturumlar buna manidir"* diyerek hâkimiyeti, halkın idare edebilme tecellisi olan meclisten alarak tek şahısta toplamanın büyük bir hata olduğunu vurgulamıştır.

Ulaş'ın göstermiş olduğu mukavemete karşılık Birinci Grup, 1922 yılında anayasanın meclis başkanına meclis adına imza koyma yetkisini veren dokuzuncu maddesini yani Başkumandanlık Kanunu'nu hâkimiyet-i milliyeye aykırı görmediğini beyan etmiştir. Bu kanunun, Birinci Grup tarafından farklı yorumlanmasına Hüseyin Avni Ulaş böyle bir yorumun millet iradesi değil şahıs iradesi anlamına geleceğini dile getirmiştir. Ona göre, Meclisin

manevi kimliği irade-i milliyedir. Çoğunluğa istinat etmeyen irade, irade-i şahsidir. Anayasaya göre Reis, halkı temsil eden meclise karşı sorumludur. Meclisten başka bağımsız bir iradeden bahsetmek mümkün değildir (akt. Demirel, 2005: 171-172).

Halkın iradesinin tek temsilcisi olarak gördüğü meclisin üzerinde hiçbir gücü tanımamış olan Ulaş, Lozan Sulhu'nun müzakere edildiği sırada İkinci Grup'un mebûslarından Ali Şükrü Bey'in, Osman Ağa'ya öldürtülmesi hadisesinde hakimiyet-i milliye uğruna ölmenin büyük bir onur olduğunu (HAUBN, 1946: 16; akt. Topçu, 2015: 70) vurguladıktan sonra "Kâbe-i Millet" olarak tavsif ettiği Büyük Millet Meclisi'ne *"Ey Kâbe-i Millet! Sana da mı taarruz? Ey arayı millet sana da mı taarruz? Ey milletin mukaddesatı! Sana da mı taarruz?"* (HAUBN, 1946: 15; akt. Topçu, 2015: 14) diye hitap etmesi hâkimiyet-i milliyeye verdiği kıymeti gösterir niteliktedir. Öyle ki, Ulaş, ağzı ve kalemi ile milletin namusu olarak telakki ettiği mebûslara dolayısıyla meclise tecavüz eden, kendini milli iradeden üstün görenlere meclis kürsüsünden şöyle saldırmıştır (HAUBN, 1946: 15-16): *"Türk milleti bir sancak çekmiş, onu namus telakki etmiş ve onun altında kanunlar neşretmiş, bu kanununun fevkine çıkan alçaklar kahrolsun efendiler. Gayri mes'ul kanununun fevkinde kendini telakki edenler namussuzdur. Kendilerini kanunların fevkinde telakki edenler namussuzdur."*

Benzer şekilde Ulaş'a göre (akt. Demirel, 2005: 174-175), milli irade meclisin şahsiyetine içkin bir durumdur. Onun dışında ya da ona aykırı her hangi bir şeyde irade-i milliye aranamaz. Yani meclisin üstünde hiçbir makam kabul edilemez. Bir başka ifadeyle Ulaş, milli egemenliğin yalnızca halkın temsilcileri tarafından kullanılması gerektiği inancında olmuştur. Bundan dolayı da meclis yetkilerinin devredilemez olduğu inancında olan Ulaş (akt. Demirel, 2013: 73) meclisi milli iradenin ta kendisi olduğu belirterek hâkimiyet-i milliyenin sınırlarını çizmiştir. Aynı zamanda *"Büyük Millet Meclisi her şeyi yapar. Altı yüz senelik bir saltanatı yıkarken bu gücü kendisinde gördü ve yaptı… Meclisin güç ve yetkisini yorumlamak vatan hainliği kadar büyüktür" (*akt. Demirel, 2013: 72*)* diyerek milli iradenin hiçbir kuvvetle karşılaştırılamayacak kadar güçlü olduğunun altını çizmiştir.

Dolayısıyla Başkumandanlık Kanunu ile Mustafa Kemal'in tek adam idaresine mukavemet göstermiş olan Ulaş, bu muhalifliği ile kimi zaman oldukça sert çıkışlar yapmıştır. Keza Ulaş'ın (HAUBN, 1946: 22; akt. Çelik, 2015: 10) *"Kayd-ı hayat şartiyle olan bir Cumhurbaşkanlığı kıpkızıl bir istibdattan başka bir şey değildir... Devlet mevkileri imtiyaz değildir, hizmettir. İstibdat kimin tarafından gelirse gelsin lanet olsun"* sözleri bu hususta dikkate değerdir. Birinci Mecliste Başkumandanlık Kanunu ile milli iradenin tek elde toplanmasına şiddetle karşı çıkan Ulaş'ın bu muhalefetine Atatürk, *"...Avni Bey Başkumandanlık Kanunu aleyhine bir takım laflar sarf etmiş... Vazifeler(de) şahıs yoktur... millet vardır."* sözleriyle savunma yapma gereği duymuştur (Çolak, 1997: 95). Hatta Ulaş'ın meclisteki bu duruşundan dolayı Birinci Meclis'in Bakanlar Kurulu Üyesi olan Adnan Adıvar da, *"Meclis(te) beni en çok yoran(lardan) biriydi"* demesi dikkat çekicidir. Lakin buna rağmen Adıvar *"Politik şahsiyeti sağlam ve yürekliydi. Eleştirileri cesur ve özgürlük taraftarıydı"* diyerek Ulaş'ı politik kişiliğiyle onore etmiştir (Çolak, 1997: 95).

Halkın egemenliğinin tesisi ve milli mücadele gibi hususlarda önemli roller üstlenen Hüseyin Avni Ulaş (HAUBN, 1946: 6), kendini halkın üstünde gören şahsi iradeye, otoriter yönetime karşı muhalefetini her daim hissettirmiştir. Nitekim 1945 yılındaki bir konuşmasında Ulaş (akt. Çelik, 2015: 10), *"ben yirmi beş senedir muhalifim ama neye? Haksızlığa, kanunsuzluğa ve istibdada"* diyerek önemli bir demokrasi savunucusu olduğunu bir kez daha göstermiştir. Hâkimiyet-i milliyeyi düstur haline getiren Ulaş'a, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden sonra ailesi ve dostlarının kendisine böylesi felaketlerden korunması için bu davadan vazgeçmesini söylemelerine karşın Ulaş (akt. Topçu, 2015: 35), evladına, eşine mal olsa dahi bu milli mücadeleden vazgeçmeyeceğini dile getirmiştir.

Netice itibariyle Ulaş (akt. Afşar, 2013: 21), 1923 yılında Tevhid-i Efkâr gazetesine vermiş olduğu demeçte hukukun temel esasları ile çelişen ve milletin egemenliğini aykırı olan kurum, kuruluş, icraat ya da salahiyetleri lağvedilmesine ilişkin paylaşmış olduğu şu beş madde önem arz eder:

- Hükümet başkanı bağımsız bir memur olarak Millet Meclisi tarafından seçilen bir kişiye bırakılmalı
- Bakanlar kurulu şeklinin düzenlenmesi ile görev ve sorumluluklarının belirlenmesi ve adaylık kanununun kaldırılması
- Meclis iç tüzüğünün, meclisin elinde olacak şekilde yürütme yetkilerinin iyileştirilmesi ve düzenlenmesi
- Başkumandanlık Kanunu'nun gerekirse düzenlenmesi ve kaldırılması
- Meclis başkanı ve yardımcılarının, sınıf, parti ve siyasi topluluklarla ilişkilerinin kesilmesi ve olan görevlerinden ayrılmaları hususunda ve tarafsızlığı sağlaya bilme adına iç tüzüğe bir madde eklenmesi

3.2. İstiklâl Mahkemesi: Hukukun Üstünlüğü ve Halkın Hâkimiyeti İlkesine Göre Tanzimi

11 Eylül 1920 yılında açılan İstiklâl Mahkemeleri ilk olarak, o günlerin en önemli sorunlarından biri olan ve gittikçe büyüyen asker kaçakları sorununu çözmek amacıyla kurulmuştur. Bu amaçla Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır'da sekiz ayrı mahkeme kurulmuştur. Daha sonra Ankara dışında bir süre kapatılan bu mahkemeler Eskişehir-Kütahya savaşında alınan yenilgiden sonra 23 Temmuz 1921'de Fevzi Çakmak Paşa'nın önerisiyle Kastamonu, Samsun ve Konya'da olmak üzere üç İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur (Karpat, 2015: 133; Zürcher, 2015: 228-256; Demirel, 2005: 179-181). Bu mahkemelerin üyeleri ilk zamanlar meclis tarafından seçilmiştir. Fakat meclis, Mustafa Kemal'e başkumandanlık yetkisi verince üyeler bizzat Mustafa Kemal tarafından seçilmiştir. Ayrıca İstiklâl Mahkemelerin yetki alanları genişletilmiştir. Keza Birinci Grub'un

kurucusu ve sözcüsü olan Ulaş[2] meclisteki bir konuşmasında mevzuu şöyle aktarmıştır (akt. Demirel, 2013: 38, 77):*"İktidar icraatlarını İstiklâl Mahkemeleri'ne verecek biçimde bizlere bir yasa onaylattırdı. Böylece bu mahkemelerin, fevkalade yetkilerle el atmadığı bir konu kalmadı. Artık Büyük Millet Meclisi'nin namına kararlar aldı."*

Haliyle İstiklâl Mahkemesi, bundan böyle halkın egemenliğini, hukukun üstünlüğünü engellediği, mağduriyetlere neden olduğu gerekçesiyle eleştirilere ve muhalefete maruz kalmıştır. Keza meclisin yetkisine dahi verilmeyen idam cezasının mahkemeye verilmesinin kendisini hayrete düşündüğünü söyleyen Ulaş (akt. Ertunç, 2013: 35-38), *"ilk andan itibaren İstiklâl Mahkemeleri'ne karşıyım. Evvela Meclise verilmeyen yetki nasıl olurda bir başkasına verilir. Ülkemizin idaresi için bu mahkemelere ihtiyaç yoktur. Bunların dışında ülkeyi idare edecek mahkemelerimiz mevcuttur. Şahsi idareye dayanan mahkemeler halkın iradesini ortadan kaldırmak anlamına gelir. Bundan dolayı da bu mahkemeler yaşayamaz… Artık memlekette İstiklâl Mahkemelerin vazifelerine hitam verilmelidir"* diyerek İstiklâl Mahkemeleri'ni hâkimiyet-i milliyeyi tehdit ettiği, hürriyeti ve güvenliği ortadan kaldırdığı için ciddi tenkitlerde bulunmuştur.

İstiklâl Mahkemeleri'nin tek bir şahsın hâkimiyetine bırakılması ve yetki alanlarının yanı sıra mahkemelerin aldıkları kararlara itiraz hakkının da sınırlandırılmasına tepki gösteren Ulaş'a göre (akt. Ertunç, 2013: 38), bu mahkemeler adaleti sağlamak için vardır. Bunlar zalimlik yapan engizisyon mahkemeleri değildir.Bu mahkemelerin yanılmaz olduğunu kabul edemeyeceğimize göre mahkemelere itiraz edebilme hakkı her zaman verilmelidir. Böylece savcılar kanun dairesinde milletin hürriyet hakkını, yaşama hakkını koruyacaktır. İşte serdettiği bu düşünceleriyle Ulaş, hukuk üstünlüğü ilkesinin adaleti gözeterek sağlanabileceğine vurgu yapmıştır.

Bundan dolayı Ulaş (akt. Çolak, 1997: 96; Afşar, 2013: 18), *"Efendiler, (devleti) kurtarmak istiyorsanız… (pek çok) mahkememiz var... Onların kudretini arttırın, onların kudreti olmazsa dört, beş mahkeme adaletin teşkilatını yürütemez. Bütün suiistimalin önüne geçemez... (bunlar) askeri firariler için gerekliyse yalnız ona tahsis edelim... (Bu dört beş mahkemenin) her şeye hüküm vermek salahiyeti maddi manevi zarar(dır)"* diyerek demokratik ilkelere uygun olarak İstiklâl Mahkemelerin hukuki olarak düzenlenmesi gerektiğini salık verir. Ulaş (akt. Afşar, 2013: 21), Tevhid-i Efkâr gazetesine vermiş olduğu demeçte de İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılmasının gerekli olduğunu, şayet ihtiyaç hâsıl olduğu takdirde kanuna uygun olarak hareket edecek şekilde kurulabileceğini vurgulamıştır.

3.3. Temel Hak ve Hürriyetler-Basın Hürriyeti

Hüseyin Avni Ulaş'ın mukavemet gösterdiği bir diğer konu, hürriyet olmuştur. Ulaş, Birinci ve İkinci Meclis sürecinde halkın, bireyin ve basının hürriyetten yoksun bırakılarak tek bir partinin ya da şahsi iradenin hâkimiyetinin sağlandığına dikkat çekmiştir. Keza 27 Ekim 1945'de Milli Kalkınma Partisi'nin açılış töreni münasebetiyle irat ettiği nutkunda Ulaş, *"cümlenizin malumudur… bir takım idareciler zuhur etmiş ve idare ettikleri insanlara tahakkümde bulunarak ferdi hakimiyeti ve keyfi idareyi alkışlayan müdahinler şımarıklığa meydan vermiş, dahilinde tebaalarına zulüm etmekle kalmayıp, civarında bulunan zayıf komşularına ihtiras hisleri ile haksız tecavüzde bulunup, tarih boyunca kıtallere sebebiyet verilmiş ve bugüne kadar aynı ruh devam etmiştir"* (HAUBN, 1946: 18) diyerek tek parti yönetiminin otoriter tutumunu sert bir dille tenkit etmiştir. Ulaş, bu duruma son vermek için *"muzdarip beşeriyet bunlara mukabil cephe almak istemiş ve pek çok eserler vücuda getirmişse de"* (HAUBN, 1946: 18) bir türlü başarı elde edemediklerini belirtmiştir. Başarısızlığı nedenini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını misal vererek *"henüz teşkilatını yapmakta iken, kanunlara aykırı (ve) sebepsiz olarak faaliyetine set çekildi"* (HAUBN, 1946: 19-20) diyerek Terakkiperver'in kapatılmasını tek parti idaresinin müdahalesine dayandırmıştır. Bu partinin iktidarda kalmasının gerekçesini ise *"(tek parti) millet ezhanında intihap umde ve samimiyeti yer tutmaz hale geldi. Memlekete halk tanımadığı, bilmediği kimselere parti disiplini sözü ile seçime tabi tutuldu. Bunlar daima ittifakla yapıldığını ilan olunarak, şimdiye kadar devam etti"* (HAUBN, 1946: 19) diye hitap eden Ulaş, zayıf bir meşruiyetle memleketin İkinci Cihan Harbi'ne kadar geçen sürede tek parti şeklinde idare olunduğunu belirtmiştir.

Tek parti yönetiminin otoriter idaresine karşılık Ulaş, Milli Kalkınma Partisi'nin nizamnamesinde vicdan, fikir ve yayın hürriyetine özel olarak yer verilmesinin arkasında tek parti dönemi boyunca milli iradenin en büyük ilkesi olan hürriyetten gerek toplumun gerek ise meclisin mahrum bırakılmasının olduğunu belirtmiştir(HAUBN, 1946: 19-20). Nitekim bu hususta en kayda değer olay iktidara yakın olan Yenigün gazetesi yazarlarından Yunus Nadi'nin tek parti idaresinin otoriter tutumuna karşı muhalefet edenlere, hürriyet haklarının ellerinden alınması ve böylelerinin serbest bir şekilde gezmelerinin ya da fikirlerini beyan etmelerinin önüne geçilmesi gerektiğini belirtmiş olmasıdır. Buna mukabil Ulaş ise, "*bizim İnkılâbımızı bu gibi fikirler çürütmektedir. İnkılâp fikrinin münevver öncüsü olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, onun tercümanı efkârı olan gazeteler, ilmi münakaşa ile bu vazifeyi yapmalıdır, tehditle değil."* (HAUBN, 1946: 5-6) sözleriyle baskı ve tehdit dilini kullanarak belirli bir kesimin otorite tesis etmesinin demokrasi umdesi ile izah edilemeyeceğine vurgu yapmıştır. Tam da bu noktada basının sansürlenmesi, kısıtlanması, yasaklanması ya da kapatılması ve kişi hürriyetinin engellenmesi noktasında 1 Nisan 1922'de Hüseyin Avni Ulaş'ın hükümeti, yaptıklarından dolayı sert bir şekilde eleştiren meclis konuşması önem arz eder (akt. Demirel, 2013: 40):

"Hükümet nasıl bir kişinin hürriyetini kısıtlar, milletin basınına baskı yapar? Nasıl basının özgürlüğünü kısıtlar. Bu yeterli değilmiş gibi bir de kişiyi memuriyetten uzaklaştırır. Büyük Millet Meclisi'nin kudretine, kuvvetine, neden saldırıyorlar? (Bundan böyle) ya istibdatlarından ya da bizden vazgeçmelidirler."

Bundan dolayı yirmi beş yıldır haksızlığa, kanunsuzluğa, istibdada muhalif olduğunu belirten Ulaş'a göre, tek parti

[2] Birinci Meclis dağıldıktan sonra siyaset hayatından uzaklaştırılan Ulaş, İstiklal mahkemesinde yargılanmış ve beraat etmiştir (Topçu, 2015: 79).

dönemi boyunca mecliste hürriyet ifadesine rastlanmaz. Bu demokrasinin en mühim eksikliğidir. Hürriyetin olmadığı bir yerde ne demokrasiden ne de cumhuriyetten söz edilebilir (HAUBN, 1946: 20-23; Topçu, 2015: 31). Bu yüzden evvela mevcut olan kanunlar halkın egemenliği esasına göre değiştirilmeli ve iyileştirmelidir. Daha sonra temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmalıdır (Demirel, 2013: 52).

Mevcut olan kanunlara aykırı hareket edilmedikçe hiçbir bireyin hürriyetinden alı konamayacağını, bireyin sınırlılıkları yalnızca kanunlarla gerçekleştirilebileceğini salık veren Ulaş (akt. Demirel, 2005: 178; Demirel, 2013: 76) bir taraftan kanun hâkimiyetine diğer taraftan kişi hürriyetine vurgu yapmıştır. Nitekim "Mes'uliyet" dergisinin sahibi ve başmuharriri olarak Ulaş'ın dava arkadaşlarından biri olan Selâhaddin Köseoğlu'nun (1946: 10-11) dergide kaleme almış olduğu yazıda, *"Şahsi hâkimiyetler yerine kanuni hâkimiyetler ikamesi gereklidir. (Şayet hürriyetin yasaklanmasına dair bir karar gerekli görülürse bu) karar, diktatör meclisindir"* diyerek şahsi otorite yerine meclis otoritesi tercih ettiğini salık vermesi dikkate değerdir.

Milli iradeye inancı vecd derecesinde olan Ulaş, bu muazzam ruhun, istiklal ve hürriyet ile beslendiği kanaatini taşıdığı için Meclis'e *"bize, bizi tenkit eden, irşad eden lâzım"* (akt. Topçu, 2015: 15) diye seslenerek meclisi tenkit eden gazetelerin kapatılmasının milli irade kabiliyetinin inkişafına engel olmaktan başka bir izahatının olmadığını izhar etmekteydi. Bu yüzden milleti bütün hürriyetlere layık görmeyenlere isyan eden Ulaş (akt. Topçu, 2015: 45), *"her hakikatin menşei, menbaı, mastarı hürriyettir*" diyordu. Hatta daha ileri giderek *"küfürde bile vecd bulunduğunu"* (akt, Topçu, 2015: 65) söyleyerek hür iradenin sağlandığı bir nizamda yapılan eleştirileri olumlu neticelere vesile olarak görmüştür.

4. Sonuç

Türk siyasal hayatında Birinci Meclis ve yirmi üç yıl süren tek parti iktidarı, hâkimiyet-i milliye açısından sıklıkla sorgulanan bir dönem özelliği taşımıştır. Keza bu dönem kişi hürriyeti, basın hürriyeti ve şahsi iradenin hâkimiyeti gibi hususlar açısından oldukça tartışmalıdır. İşte bu dönemde kendisini halkın üstünde gören her türlü erke karşı mukavemet göstermekte tereddüt etmeyen bir politikacı olarak Hüseyin Avni Ulaş tarihin tescilindedir. Keza hâkimiyeti milliyeyi düstur edinmiş olan Ulaş'ın, muhalif olduğu hususlar bunun en açık kanıtıdır.

Evvela Ulaş, Rousseau'cu bir yaklaşımla yani halkın iradesinin devredilemeyeceği inancıyla meclis tarafından şahsi iradeyi ön plana çıkaran Başkumandanlık Kanunu'na karşı ciddi bir muhalefet göstermiştir. Meclisin, kendisine verdiği iradeyi bir başkasına vermek bir yana meclisi, halkın bir nevi hizmetkârı olduğunun altını çizmeye çalışmıştır. Hal böyleyken olağanüstü yetkilerle donatılarak başkumandanlığa getirilmiş tek kişinin egemenliği yerine halk iradesinin tecellisi olan parlamentonun hâkimiyetinin gerekliliğini savunmuştur. Bunun hâkimiyeti milliye umdesine daha uygun olduğunu belirtmiştir.

Ulaş'ın üzerinde durduğu diğer bir konu ise, zorunlu şartlar altında çıkarılmış olan İstiklâl Mahkemesi'nin tek kişinin iradesine hizmet edecek şekilde düzenlenmesinin irade-i milliye açısından sorunlu olduğudur. Bilhassa fevkalade salahiyetlerle bunun gerçekleştirilmesi, hatta bizatihi reise mahkeme üyelerini atama salahiyetinin verilmesi ve İstiklâl Mahkemeleri'nin her türlü denetimin dışında bırakılması, bu hususta Ulaş'ın mukavemetine neden olan sebepler olmuştur. Bundan dolayı Ulaş, İstiklâl Mahkemelerin şahsi veya bir grubun çıkarlarını muhafaza etmek yerine demokrasi umdelerine riayet edecek biçimde düzenlenmesi gerektiğini düşünmüştür.

Ulaş'ın Başkumandanlık Kanunu'na ve İstiklâl Mahkemesi'ne karşı durmasının arkasındaki en mühim mevzulardan biri de hâkimiyet-i milliye ilkesinin unsurlarından olan hürriyetin sınırlandırılması ve baskı altına alınması olmuştur. Nitekim hürriyetin olmadığı bir yerde milli iradeden bahsetmenin mümkün olmadığını belirten Ulaş, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, basın özgürlüğünün tesis edilmesinin zaruri olduğunu vurgulamıştır. Çünkü ona göre, hürriyet geleceğin inşası için bir umut ve hakikatin kaynağıdır. Bu hakikatin hür olarak tenkit edebilme, ifade edebilme hakkının olması gereklidir. Dolayısıyla hür olan bir toplum aynı zamanda hâkimiyet-i milliye düsturuna uygun bir toplumdur.

Esasen hâkimiyet-i milliyenin evvelden beri toplumun ruhunda var olduğunu savunan Ulaş'ın, Birinci Meclis ve tek parti döneminde halkın iradesini zayıflatan mevzulara mukavemet göstermiş olmasının sebebi, bu ruhun yeniden yeşertilmesi amacını taşıdığı söylenebilir. Çünkü Ulaş'a göre, hâkimiyet-i milliye kadim tarihimizde var olan bir şeydir. Kimi zaman otoriter bir idare tarafından sekteye uğratılmak istense dahi başarı sağlayamamıştır. İşte bu ruh tarihimizden, geleneklerimizden bizlere tevarüs etmiştir. Dolayısıyla Ulaş'ın tüm bu muhalefetinin arkasında toplumda var olan bu ruhu yeniden canlandırmak olduğu iddia edilebilir.

Kaynakça

Afşar, A. (2013). Hüseyin Avni Ulaş Bey (1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ahmad, F. (2014a). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad, F. (2014b). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Avcı, C. (1998). Hilâfet. *TDV İslâm Ansiklopedisi C. 17*. Ankara: TDV Yayınları.

Bayındır, A. (2017). Selçuklularda Taht Mücadelelerine Etki Eden Faktörler. *Asia Minor Studies-İnternational Journal of Social Sciences*, 5(10): 26-38.

Çağlayan, E. (2015). Kığı'dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948). *Bingöl Araştırmaları Dergisi*. 1(1): 9-18.

Çelik, M. (2015). *Erzurum'un Yüzleri: Hüseyin Avni Ulaş*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınlar.

Çil, Y. (2003). Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Biyografileri. *Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü.

Çolak, İ. (1997). Hüseyin Avni Ulaş ve Birinci Mecliste Demokrasi Mücadelesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 2(7): 92-99.

Demirel, A. (2005). Hüseyin Avni Ulaş. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm C.7*. (Ed.: T. Bora ve M. Gültekingül). İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, s.170-184.

Demirel, A. (2013). *Birinci Mecliste Mustafa Kemal'in Muhalifleri*. İstanbul: Ufuk Yayınları.

Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Genç, R. (1981). *Karahanlı Devlet Teşkilâtı (XI. Yüzyıl) (Türk Hâkimiyet Anlayışı ve Karahanlılar)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gülener, S. (2016). *Başkanlık Sisteminde Denge ve Denetleme; ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore.* Ankara: SETA Raporu.

Güngör, E. (1980). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

HAUBN (Hüseyin Avi Ulaş'ın Bazı Nutukları) (1946). İstanbul-Beyoğlu: Üniversite Matbaası.

Hoca Sadettin (1979). *Tacü't-Tevarih I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnalcık, H. (1959). Osmanlılar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14(1): 69-94.

İncioğlu, N. K. (2007). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. (Ed.: E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay). Bursa: Aktüel Yayınları, s.253-266.

Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karpat, K. H. (2015). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Keklik, M. ve Aslan, M. (2018). 16. Yüzyıl Kasidelerinde Savaşçı Hükümdar Portresi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58(1): 111-139.

Koca, S. (2002). Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı. *Genel Türk Tarihi*, C. 2. (Ed.: H. C. Güzel ve A. Birinci). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.309-346.

Koçak, C. (1989). Siyasi Tarih 1923-1950. *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980.* (Ed.: S. Akşin). İstanbul: Cem Yayınevi, s. 85-173.

Köseoğlu, S. (1946). Birinci Büyük Millet Meclisinde: İkinci Grup. *Mes'uliyet*, 24 Temmuz, (2): 10-12.

Mardin, Ş. (1986). Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri. *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. (Ed.: E. Kalaycıoğlu ve A.Y. Sarıbay). İstanbul: Beta Yayınları, s.109-135.

Mardin, Ş. (2015). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Onur, H. (2004). *Türk Sağı Sözlüğü*. İstanbul: Biyografi Yayınları.

Ögel, B. (2017). *Türklerde Devlet Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Özacun, O. (2013). Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. (2): 205-233.

Özcan, A. (1998). Hilâfet Hareketi. *TDV İslâm Ansiklopedisi C.17*. Ankara: TDV Yayınları.

Topçu, N. (2015). *Millet Mistikleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tunçay, M. (1989). Siyasal Tarih 1908-1923. *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980.* (Ed.: S. Akşin). İstanbul: Cem Yayınevi, s.27-81.

Ulaş, H. A. (2015a). Türk Devletinde Halk Hâkimiyeti. *Erzurum'un Yüzleri: Hüseyin Avni Ulaş.* (Yaz.: M. Çelik). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. s.32-38.

Ulaş, H. A. (2015b). Hüseyin Avni Ulaş'ın Mareşal'e Yazdığı Mektup. *Erzurum'un Yüzleri: Hüseyin Avni Ulaş.* (Yaz.: M. Çelik). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. s.39-43.

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.